DOI 10.33930/ed.2019.5007.28(11)-9
УДК 261.7

МІЖ СЕКУЛЯРНИМ ТА РЕЛІГІЙНИМ – ГІДНІСТЬ ЯК ВИЩА ЦІННІСТЬ ЛЮДСЬКОГО ДУХУ

BETWEEN SECULAR AND RELIGIOUS – DIGNITY AS THE HIGHEST VALUE OF THE HUMAN SPIRIT

А. В. Лапутько

Актуальність теми дослідження. *Еволюція християнських уявлень про гідність людини підготувала появу та розвиток європейського гуманізму, що з необхідністю призвело до створення гідних умов життя людини. В християнстві розуміння прав людини нерозривно пов'язане із відповідальністю, справедливістю, милосердям, свободою та любов'ю до ближнього.*

Постановка проблеми. *Однією із вічних проблем філософії та одним з універсальних питань людського духу є питання про людську гідність. Людина розуміється як важлива складова надприродного. У християнстві загальним для усіх конфесій є розуміння людини як образу та подоби Бога. Така висока оцінка сутності людини є основним лейтмотивом в антропології та релігії. У бажанні бути досконалою, щасливою, безсмертною відображене усвідомлення людиною гідності власного духу.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *В українському релігієзнавстві та богослов'ї тема гідності досліджується широким колом фахівців з залученням історичного, компаративного, герменевтичного, феноменологічного методів. У контексті Революції Гідності Л. Филипович, О. Горкуша дослідили місце розуміння гідності людини в становленні громадянського суспільства. П. Яроцький, О. Саган, П. Чорноморець, Т. Гаврилюк розкривають проблему гідності людини в контексті сучасних та історичних реалій Католицької, Православної та протестантських церков.*

Urgency of the research. *The evolution of Christian ideas about human dignity prepared the emergence and development of European humanism, which necessarily led to the creation of decent living conditions. In Christianity, the understanding of human rights is inextricably linked to responsibility, justice, charity, freedom and love of neighbor.*

Target setting. *One of the eternal problems of philosophy and one of the universal questions of the human spirit is the question of human dignity. Man is understood as an important component of the supernatural. In Christianity, common to all denominations is the understanding of man as the image and likeness of God. Such a high appreciation of the essence of man is the main leitmotif in anthropology and religion. The desire to be perfect, happy, immortal reflects a person's awareness of the dignity of his own spirit.*

Actual scientific researches and issues analysis. *In Ukrainian Religious Studies and Theology, the topic of dignity is studied by a wide range of specialists using historical, comparative, hermeneutic, phenomenological methods. In the context of the Revolution of Dignity, L. Fylypovych and O. Horkusha explored the place of understanding human dignity in the formation of civil society. P. Yarotsky, O. Sagan, Y. Chornomorets, T. Havryliuk reveal the problem of human dignity in the context of modern and historical realities of the Catholic, Orthodox and Protestant churches.*

Постановка завдання. *Метою статті є аналіз християнського розуміння гідності людини. До основних завдань дослідження належить розкрити біблійні джерела та основи розуміння гідності як онтологічної складової людини, її образу та подоби Бога.*

Виклад основного матеріалу. *Проаналізовано, що світське утвердження гідності, прав та свобод людини в практичній його площині у певні періоди історії людства було і є неабияким викликом для християнських церков. Досліджено, що християнське розуміння гідності людини, балансуючи на межі теоретичного його проголошення та практичного його втілення, слугувало просуванню ідей гуманізму, спроможності його протистоянню згубним, принижуючим дух людини проявам суспільних форм життя, в діалектиці соціальних та релігійних форм буття. Показано, що гідність особи невід'ємна від розуміння її прав та свобод, а тому боротьба за гідність та права людини є невід'ємною частиною проповідування істин християнства.*

Висновки. *Висвітлено, що нерідко саме християнське розуміння гідності людини призводило до соціальних революцій і, навпаки, потужні секулярні процеси примушували церкви до повернення та переосмислення їх базових антропологічних засновків. Доведено, що базова антропологічна цінність християнства гідність, проголошена апологетами християнства ще дві тисячі років тому, пройшла довгий шлях утвердження в суспільній свідомості, долаючи на своєму шляху усі вияви викривлення та пригнічення людського духу. Гідність перетворювала людське суспільство на єдину сім'ю не лише в контексті Церкви як єдиного Тіла Христового, але і у світському її виразі.*

Ключові слова: *гідність, християнство, права, свободи, православ'я, католицизм, образ та подоба Бога, християнська антропологія.*

The research objective. *The aim of the article is to analyze the Christian understanding of human dignity. The main objectives of the study are to reveal the biblical sources and basics of understanding dignity as an ontological component of man, his image and likeness of God.*

The statement of basic materials. *It is analyzed that the secular assertion of human dignity, rights and freedoms in its practical plane in certain periods of human history has been and is a great challenge for Christian churches. It is studied that the Christian understanding of human dignity, balancing on the border of its theoretical proclamation and its practical implementation, served to promote the ideas of humanism, its ability to resist destructive, degrading manifestations of social life forms, in the dialectic of social and religious forms of life. It is shown that the dignity of the individual is inseparable from the understanding of his rights and freedoms, and therefore, the struggle for dignity and human rights is an integral part of the preaching of the truths of Christianity.*

Conclusions. *It is highlighted that it is often the Christian understanding of human dignity that has led to social revolutions and, conversely, powerful secular processes have forced churches to return and rethink their basic anthropological foundations. It is proved that the basic anthropological value of Christianity, the dignity proclaimed by the apologists of Christianity two thousand years ago, has come a long way in the public consciousness, overcoming all manifestations of distortion and oppression of the human spirit. Dignity transformed human society into a single family not only in the context of the Church as the one Body of Christ, but also in its secular expression.*

Keywords: *dignity, Christianity, rights, freedoms, Orthodoxy, Catholicism, image and likeness of God, Christian anthropology*

Актуальність теми дослідження. Однією із вічних проблем філософії, та, власне, і одним із вічних питань людського духу, є питання про сутність людини. І не зважаючи на те, що на сьогодні, здається, таїна людини майже розкрита на рівні фізіології, психології та інших наук про людину, що дозволило в контексті фізичного тіла досягнути значного збільшення середнього віку людини, водночас до абсолютного усвідомлення та розкриття її інтелектуального, творчого та духовного потенціалу ще далеко. Не виключено, що проблема криється у фрагментарності та значному діапазоні наук про людину. Навіть філософське вчення, яке покликане дати цілісну антропологічну концепцію у відповіді на "одвічне питання – що є людина?" поділилось "на низку окремих антропологій: соціальну, культурну, структурну, релігійну, історичну тощо" [3, с. 5].

Щодо релігійного тлумачення феномену людини, то і тут картина відповідей щодо її сутності є доволі строкатою. Але в цій мозаїці можемо виділити важливу спільну рису – людина розуміється як важлива складова надприродного. Зокрема, у християнстві загальним для усіх конфесій та деномінацій є розуміння людини як образу та подоби Бога.

Постановка проблеми. Окреслена така висока оцінка сутності людини є основним лейтмотивом широкого діапазону антропологій: від релігійних її тлумачень як похідного від надприродного до Фейрбахівського твердження про те, що в релігійних уявленнях людина виразила власні найпотаємніші прагнення – бути досконалою, щасливою, безсмертною тощо [15]. І в цих прагненнях відображене усвідомлення людиною гідності власного духу. У бажанні бути досконалою, щасливою, безсмертною відображене усвідомлення людиною гідності власного духу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відтак, гідність є ключовою характеристикою і базовим поняттям вчень про людину. Оскільки воно тісно пов'язане з правами та обов'язками людини, дослідження цієї проблеми виходить далеко за межі власне християнства і є предметом права, моралі, соціології тощо. В українському релігієзнавстві та богослов'ї ця тема досліджується широким колом фахівців з залученням історичного, компаративного, герменевтичного, феноменологічного методів. Зокрема, в контексті революції Гідності Л. Филипович, О. Горкуша дослідили та розкрили місце розуміння гідності людини в становленні громадянського суспільства та ролі релігії в сучасних соціально-політичних процесах [16]. П. Яроцький, О. Саган, Ю. Чорноморець, Т. Гаврилюк та інші розкривають проблему гідності людини в контексті сучасних та історичних реалій Католицької, Православної та протестантських церков. Базовими документами християнського розуміння гідності є соціальні доктрини церков, а міжнародне визнання гідності як базової характеристики людини затверджено низкою міжнародних документів, зокрема, Всесвітня декларація прав людини (1948) починається зі слів "Беручи до уваги, що визнання гідності, притаманного усім членам людської сім'ї…" [9].

Метою статті є аналіз християнського розуміння гідності людини. До основних завдань дослідження належить розкрити біблійні джерела та основи розуміння гідності як онтологічної складової людини, її образу та подоби Бога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи

християнське розуміння гідності, відштовхуємось від базового християнського принципу – джерелом будь-якого християнського твердження є Біблія, а в контексті Православ'я та Католицизму також Святе Передання. Відповідно до біблійного одкровення, людина є образом та подобою Бога "І сказав Бог: сотворімо людину за образом нашим і за подобою нашою…" (Бут. 1:26). Означене також повторюється і в чисельних інших місцях Святого Письма, зокрема – Бут. 5:1, 9-6; Прем. 2:23; Еф. 3:14 – 15; 5:1; Мф. 5:48 та ін.

Це положення логічного вказує на те, що людська природа "має невід'ємну гідність" [11]. Що ж таке гідність? У вільній енциклопедії "Вікіпедія" знаходимо таке тлумачення – "Гідність – це поняття моральної свідомості, яке виражає уявлення про цінність всякої людини, як моральної особистості, а також категорія етики, що означає особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості" [4]. У християнстві цінність особистості/людини підноситься значно вище, ніж у світському її розумінні, оскільки апостол Павло зауважує: "ви викуплені дорогою ціною" (1 Кор. 6:20), а апостол Петро називає християнина "родом обраним" (1 Пет. 2:9). Реагуючи на слова апостола Макарій Єгипетський закликає людину: "Пізнай своє благородство, а саме, що покликаний ти в царську гідність…" [8]. Наведені приклади вказують на те, що у християнстві розуміння гідності виходить за межі категорій моральної свідомості чи категорії етики, яка вказує на особливе ставлення людини до самої себе чи з боку суспільства. Гідність людини вказує на її особливе положення в духовній ієрархії, в її духовній та інтелектуальній вищості над усіма іншими твореннями Бога.

Означене розуміння підтримують на розвивають богослови з часів Святих Отців і до сьогодні. Архімандрит Кіпріан Керн акцентує увагу на особливому розуміння гідності людини у православ'ї. На його думку, "жодна богословська система, поза Православ'ям, не піднімалась до такої піднесеної думки про людину" [10, с. 424]. Водночас, у своїй книзі "Антропологія святителя Григорія Палами" він показує на прикладах чисельних цитат, що розуміння гідності та цінності людини є надбанням уже раннього християнства, апологетів та патристів. Зокрема, Філон Александрійський надав доволі поетичну характеристику людини: "Людина є чудовий відбиток чудового образу, виліпленого за образом ідеального Первообразу" [10, с. 100], а святитель Григорій Богослов застерігає людину, "якщо будеш про себе думати кепсько, то я нагадаю тобі, що ти – Христова тварь, Христове дихання, Христова честь, а тому разом і небесний, і земний… Ти – створений бог, який через страждання Христові йде до нетлінної слави" [10, с. 152].

Але, водночас, звернемо увагу на те, що раннє християнство, знаходячись в певних історичних умовах, було специфічним глашатаєм гідності людини, утвердженням її в суспільній свідомості в супереч панівним в тогочасному суспільстві уявленням про людину, які коливались в широкому діапазоні від визнання рабства як норми людського співбуття до виділення особливого прошарку вільних громадян. І абсолютно закономірним, відповідно до таких суспільних реалій, є твердження Афанасія Великого про те, що християнство повертає людині її гідність, уподібнюючи її Христу, без усвідомлення цього високого

покликання людина є рівною тварині. Безпосередньо християнство здійснює суттєву метаморфозу, оскільки Христу властиво "підняти людське до Божественного, незначне до всесильного і всезнаючого" [1, с. 28–29].

Не менш значиме розуміння гідності людини знаходимо і у сучасних богословів. Зокрема Антоній Сурозький наголошує: "Наше уявлення про людину є значно більш величніше, ніж уявлення тих, хто намагається зробити людину максимально більшою в двовимірному світі, із якого виключається Бог" [14, с. 274].

Немає ніяких сумнівів в тому, що суголосним є розуміння гідності людини і Католицькою церквою. Обґрунтування людської гідності базується на тому, що Син Божий "у деякий спосіб об'єднався з кожною людиною" (Caudium et Spes. 22) [12].

Відтак, гідність, у християнстві, є онтологічною складовою людини, яка не змінюється навіть після гріхопадіння. Втілення Бога Слова засвідчило, що і після гріхопадіння гідність не була втрачена людською природою, бо в ній залишився незнищенним образ Божий, а відтак, і можливість відновлення людського життя в повноті його початкової досконалості. Прийняття Господом Ісусом Христом повноти людської природи крім гріха (див. Євр. 4, 15) показує, що гідність не поширюється на спотворення, що виникли в цій природі в результаті гріхопадіння [11].

Наступними питаннями, які тісно пов'язані із розумінням гідності людини, є питання прав та свобод, моральних норм та любові. У Соціальній концепції Української православної церкви, зазначається, що "Право — особлива сфера, відмінна від суміжної з нею етичної сфери: воно не визначає внутрішнього стану людського серця, оскільки Серцевідцем є лише Бог" [13]. Відтак, права людини походять із її богоподібної гідності. Визнаючи гідність людини людське суспільство, крок за кроком, почало визнавати і її права на свободу. І лише в такому випадку, соціально прийняте та юридично закріплене ставлення до гідності людини з боку суспільства та держави, гарантує всі необхідні умови життя та розвитку особистості.

В історичному поступі західних суспільств саме християнське розуміння гідності слугувало розвитку гуманізму. В обґрунтуванні прав людини на основі людської гідності, яка походить від особливого зв'язку людини з Богом, базується і внесок християнства в розвиток розуміння людських свобод починаючи з Нового часу. Без сумніву, коли б відстоювання прав, свобод та гідності людини базувалося лише на суспільних засадах, які в основі своїй є плинними, тоді б навряд чи людський дух піднявся до розуміння універсальності прав людини, які не залежать від заслуг особистості, її дій, а базуються на трансцендентній основі. Не буде перебільшенням сказати, що сучасний рівень гуманістичної суспільної свідомості та основних правових документів, які утверджують права та свободи людини є наслідком впливу християнських антропологічних уявлень, однією із ключових, в цьому контексті, категорій є гідність.

Зауважимо і на основоположних церковних документах, у яких богословські уявлення про людину знайшли своє втілення на рівні визнання її прав. В контексті Католицької церкви ключовими у цьому питанні є документи Другого Ватиканського собору, в яких визнається, що

здійснення загального блага та основі визнання гідності людини та громадянських свобод призвело до значущих змін у суспільстві (Gaudium et Spes, 73). Пролунало на соборі і усвідомлення необхідності активної позиції Церкви в декларації прав людини: "Сучасна людина знаходиться на шляху до досконалого розвитку своєї особистості та постійно зростаючого усвідомлення та отримання своїх прав" (Gaudium et Spes, 41).

В контексті православ'я гідність визнається невід'ємною, онтологічною складовою образу та подоби Бога, але, водночас, вважається і певною релігійно-моральною категорією: "… в східній християнській традиції поняття "гідність" має в першу чергу моральний сенс, а уявлення про те, що гідне, а що не гідне, міцно пов'язано з моральними та аморальними вчинками людини та з внутрішнім станом її душі" [11]. Це твердження важливе для усвідомлення православного розуміння людини в цілому. Визнаючи гідність, як онтологічну складову людини, східна традиція, водночас, акцентує увагу більшою мірою на її відсутності через гріхопадіння. Внутрішній світ людини, в такий спосіб, розкривається як специфічна арена боротьби гідного та аморального, а відтак, негідного способу дій, думок, прагнень людини. Відтак, домінантним в східному православ'ї, зокрема, в Російській православній церкві залишається і в сьогоденні акцент на "невідповідності (в людині – авт.) думок, слів та вчинків богоданій гідності" [11] та необхідності з боку людини "нести свідоцтво перед Богом та Церквою про свою негідність". Відтак, претендуючи на вираз загально православної позиції щодо розуміння гідності, в "Основах вчення Російської Православної Церкви" підкреслюється, що "збереження людиною богом дарованої гідності та її зростання в ній обумовлене життям у відповідності до моральних норм, оскільки ці норми виражають первозданну, а, відтак, і істину природу людини, не затьмарену гріхом" [11]. На основі таких уявлень виводиться і прямий зв'язок між гідністю людини та її моральністю. Більше того, визнаючи наявність гідності православна церква акцентує увагу на тому, що це покладає на людину утвердження її моральної відповідальності.

Варто зауважити, що співвіднесення гідності із чеснотами та аскетизмом християнина було основним засновком і християнських отців-богословів. В умовах становлення нової світоглядної парадигми – християнства, поставала потреба і формування нового типу людини, відповідної основоположним заповідям Христа. Відтак, утверджуючи високе покликання людини, її божественну складову, гідність її внутрішнього духу, необхідно було і виховувати людину в якій ці чесноти досягали заданої величі. Тому, паралельно із декларуванням гідності в людині виховувались смирення, щирість, покора, мудрість, милосердя та любов [7, с. 36–42].

Не оминаючи увагою проблему вираженості гріхом людської природи, а, відтак, її "недостатності" Католицька церква, між тим, більшою мірою акцентує увагу на шляху її подолання через трансценденцію людини до її Першоджерела, що надає людському життю сенсу та цілісності. Похідним від такого розуміння є розуміння та утвердження в свідомості загалу позитивних уявлень щодо людини та декларування того, що "людину слід розглядати в категоріях цілісності, цінувати її геній та поважати, зважаючи на вроджену гідність у захоплюючому Божому плані" [3, с. 88].

Можемо виділити три доленосні правові документи в яких закріплені основні права людини. Зокрема, вперше було занотовано рівність усіх людей, у ст.1 Декларації прав людини та громадянина 1789 року: "Люди народжуються і залишаються вільними і рівними у правах", а також право кожної людини на власність, право суду, право недоторканності житла та інші невідчужувані права на гідне життя [6]. Право на підприємницьку діяльність, інтелектуальну власність, виборче право, право вільного пересування, право на свободу слова закріплено у Всезагальній декларації прав людини, 1949 року [2]. Саме у цій декларації гідність людини розуміється як основа свободи, справедливості та загального миру. І безпосередньо права розвитку особистості, такі як релігійні свободи, право на освіту, на власну думку тощо занотовані у Хартії основних прав Європейського Союзу, 2000 рік. В означеному документі гідність також відноситься до невідчужуваних та всезагальних цінностей: "Усвідомлюючи своє духовне і моральне надбання, Європейський Союз ґрунтується на неподільних і загальних цінностях – гідності людини, свободі, рівності та солідарності" [17].

Попри, здавалося б остаточне утвердження гідності людини як в християнському контексті, так і в правових європейських документах, світ демонструє чисельні та грубі його порушення, що не оминуло і Україну. Неодноразово уже в новітній історії незалежної України спостерігаються спроби приборкання волелюбного духу народу та нав'язування йому чужерідних ідеологій. Водночас, прагнення до свободи та гідності, яке з такою любов'ю плекалося Тарасом Шевченком, знайшло свій вияв і в нещодавній Революції Гідності. Небезпідставним, як це є зрозумілим із проведеного вище аналізу є уявлення про те, що "релігія (щонайменше християнство – авт.), а щонайбільше саме релігійні ідеї та цінності, відіграли неабияку роль у підготовці та перебігу Революції Гідності. Засвоєні із віровчення прямо чи опосередковано, ці ідеї підготували необхідний світоглядно-культурний ґрунт. Трансформовані у світогляді в екзистенційну потребу людської гідності, яка забезпечується правдою, справедливістю та свободою суспільства та особистості, ці релігійні цінності проявились в історичній дійсності" [5, с. 43–51].

Водночас, відповідно до основного вектору церковної політики народний вираз права на гідність отримав різну оцінку та різні наслідки в діяльності Церков. Щодо Католицької церкви, то варто зауважити, що "особливу увагу Католицькі церкви в Україні приділяють подоланню соціальних негараздів українського суспільства. Служіння Римо-Католицької церкви в Україні характеризується продовженням інтегральної лінії Католицької церкви після II Ватиканського собору, загальним виразом якої є антропоцентрична та гуманістична спрямованість" [18]. В цілому означений напрям притаманний і Православній Церкві України на відміну від Української Православної Церкви, яка в теоретичному контексті у тлумаченні гідності людини спирається на "Основи вчення Російської Православної Церкви про гідність, свободу та права людини", а в практичному її вияві виявилась заложницею ідеологічної системи Росії.

Висновки. Як бачимо, базова антропологічна цінність християнства – гідність, проголошена апологетами християнства ще 2000 років тому, пройшла довгий шлях утвердження в суспільній свідомості,

долаючи на своєму шляху усі вияви викривлення та пригнічення людського духу, перетворюючи людське суспільство на єдину сім'ю не лише в контексті релігійної єдності, Церкви як єдиного Тіла Христового, але і у світському її виразі. Саме розвиток християнських антропологічних уявлень призвів до відміни рабства, а згодом до визнання права на життя, на рівність та свободу.

Водночас, як показує вище проведений аналіз, світське утвердження гідності, прав та свобод людини в практичній його площині в певні періоди історії людства було і є неабияким викликом для християнських церков. І тому, християнське розуміння гідності людини, балансуючи на межі теоретичного його проголошення та практичного його втілення, слугувало просуванню ідей гуманізму, спроможності його протистоянню згубним, принижуючим дух людини проявам суспільних форм життя, в діалектиці соціальних та релігійних форм буття. І нерідко саме християнське розуміння гідності людини призводило до соціальних революцій і, навпаки, потужні секулярні процеси примушували церкви до повернення та переосмислення їх базових антропологічних засновків.

Список використаних джерел:

1. Великий Афанасий, св. 1998. 'Слово о воплощении Бога-Слова и о пришествии Его к нам во влоти', *Восточные отцы и учителя церкви IV века: Антология в 3 т.,* Москва: МФГИ, Т.1, 608 с.
2. *Всезагальна декларація прав людини* 1949. Доступно: <https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml> [10 Грудень 2020].
3. Гаврилюк, ТВ 2013. Людина в християнській антропології XX – XXI століття, Київ: *ТОВ "НВП "Інтерсервіс"*, 320 с.
4. Гідність. *Вікіпедія*. Доступно: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> [10 Грудень 2020].
5. Горкуша, О & Филипович, Л 2015. 'Революція Гідності як об'єднуючий чинник українських конфесій і специфічний вияв екуменізму', *Українське релігієзнавство,* № 73, с. 43-51. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2015_73_9> [10 Грудень 2020].
6. *Декларація прав людини та громадянина* 1789. Доступно: <https://constituante.livejournal.com/10253.html> [10 Грудень 2020].
7. Дойчик, МВ 2017. 'Ідея гідності у християнській патристиці', *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки,* Випуск 18, с. 36 – 42.
8. Египетский Макарий, прп. *Духовные беседы.* Доступно: <https://azbyka.ru/otechnik/Makarij_Velikij/duhovnye-besedy/> [10 Грудень 2020].
9. *Загальна декларація прав людини*. Доступно: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82:1&catid=47:un&Itemid=74&lang=ru [10 Грудень 2020].
10. Керн, К арх. 1996. Антропология святителя Григория Паламы, Москва: *Паломник.*
11. *Основы учения Русской Православной Церкви о достоинстве, свободе и правах человека* 2008 Доступно: <http://www.patriarchia.ru/db/text/428616.html>. [10 Грудень 2020].
12. *Пастирська конституція про Церкву в сучасному світі 'Gaudium et Spes'* 1965. Доступно: <https://znaimo.com.ua/Gaudium_et_Spes>. [11 Грудень 2020].

13. *Соціальна концепція Української Православної церкви* 2000. Доступно: <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ya>. [12 Грудень 2020].
14. Сурожский, А митр. 2002. Труды, Москва: *Практика*.
15. Фейєрбах, Л 1965. *Сущность христианства*. Доступно: <https://royallib.com/book/feyerbah_lyudvig/sushchnost_hristianstva.html>. [07 Грудень 2020].
16. Филипович, Л & Горкуша, О 2015. Майдан і церква, Київ: *Саммит-Книга*.
17. *Хартія основних прав Європейського Союзу* 2000. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text>. [18 Грудень 2020].
18. Havryliuk, T & Lukashenko, M 2020. 'Roman Catholicism in Ukraine: The Contemporary Situation, Social Acceptance, and Social Service', *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 40 : Iss. 3 , Article 5. Available from: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss3/5/>. [19 December 2020].

References:

1. Athanasius the Great, st. 1998. 'Slovo o voploshchenii Boga-Slovo i o prishestvii Iego k nam vo ploti (Word about the incarnation of God the Word and about His coming to us in flesh)', *Vostochnyie ottsy i uchitela tserkvi IV veka: Antologia v 3 t.* Moskow: *MFGI,* V.1, 608 p.
2. *Vsezahalna deklaratsiia prav ludyny (Universal Declaration of Human Rights)* 1949. Dostupno: <https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml> [10 Gruden 2020].
3. Havruluk, TV 2013. Ludyna v khrystyianskii antropologii XX – XXI stolittia (Man in Christian anthropology of the XX - XXI centuries), Kyiv: *TOV "NVP "Interservis"*, 320 p.
4. Hidnist (Dignity). *Vikipedia*. Dostupno: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>. [10 Gruden 2020].
5. Horkusha, O & Fylypovych, L 2015. 'Revolutsia Hidnosti iak obiednuiuchyi chynnyk ukrainskykh konfesii i spetsyfichnyi vyiav ekumenizmu (The Revolution of Dignity as a unifying factor of Ukrainian denominations and a specific manifestation of ecumenism)', *Ukrainski religieznavstvo,* № 73, p. 43-51. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2015_73_9>. [10 Gruden 2020].
6. *Deklaratsia prav ludyny ta hromadianyna (Declaration of Human and Civil Rights)* 1789. Dostupno: https://constituante.livejournal.com/10253.html [10 Gruden 2020].
7. Doichyk, MV 2017. 'Idea hidnosti u khrystyianskii patrystytsi (The idea of dignity in Christian patristic)', *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filosofski i psykholohochni nauky,* Vypusk 18, p. 36 – 42.
8. Macarius of Egypt, st. *Dukhovnye besedy (Spiritual conversations)*. Dostupno: <https://azbyka.ru/otechnik/Makarij_Velikij/duhovnye-besedy/>. [10 Gruden 2020].
9. *Zahalna deklaratsia prav ludyny (Universal Declaration of Human Rights)*. Dostupno: <https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82:1&catid=47:un&Itemid=74&lang=ru>. [20 Gruden 2020].
10. Kern, K arch. 1996. Antropologia sviatitela Grigoria Pallamy (Anthropology of St. Gregory Palamas), Moskow: *Palomnik*.
11. *Osnovy uchenia Russkoi Pravoslavnoi Tserkvi o dostoinstve, svobode i pravakh cheloveka (Fundamentals of the teaching of the Russian Orthodox Church on dignity, freedom and human rights)* 2008 Dostupno: <http://www.patriarchia.ru/db/text/428616.html>. [10 Gruden 2020].

12. *Pastyrska konstytutsia pro Tserkvu v suchasnomu sviti 'Gaudium et Spes' (Pastoral Constitution on the Church in the Modern World 'Gaudium et Spes')* 1965. Dostupno: <https://znaimo.com.ua/Gaudium_et_Spes>. [11 Gruden 2020].
13. *Sotsialna kontseptsia Ukrainskoii Pravoslavnoii tserkvy (Social concept of the Ukrainian Orthodox Church)* 2000. Dostupno: <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ya>. [12 Gruden 2020].
14. Anthony of Sourozh, мetr. 2002. Trudy (Works), Moskow: *Praktika*.
15. Feuerbach, L 1965. *Sushchnost khristianstva (The essence of Christianity)*. Dostupno: <https://royallib.com/book/feyerbah_lyudvig/sushchnost_hristianstva.html>. [07 Gruden 2020].
16. Fylypovych, L & Horkusha, O 2015. Maidan i tserkva (Maidan and Church), Kyiv: *Sammit-Kniga*.
17. *Khartia osnovnykh prav Ievropeiskoho Soiuzu (Charter of Fundamental Rights of the European Union)* 2000. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text>. [18 Gruden 2020].
18. Havryliuk, T & Lukashenko, M 2020. 'Roman Catholicism in Ukraine: The Contemporary Situation, Social Acceptance, and Social Service', *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 40 : Iss. 3, Article 5. Available from: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss3/5/>. [19 December 2020].